

מתנות לאביונים

1. אסתר ט כב

כַּיָּמִים אֲשֶׁר נָחוּ בָּהֶם הַיְּהוּדִים מֵאוֹיְבֵיהֶם וְהַחֲדָשׁ אֲשֶׁר נִהְפְּדוּ לָהֶם מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה וּמֵאֲבָל לְיוֹם טוֹב לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יָמֵי מְשֻׁתָּה וְשִׂמְחָה וּמְשֻׁלּוּחַ מְנוֹת אִישׁ לְרַעְהוּ וּמִתְנוֹת לְאֲבִיוֹנִים.

2. רמב"ם מגילה פ"ב הל' טז - יז

וחייב לחלק לעניים ביום הפורים, אין פחות משני עניים נותן לכל אחד מתנה אחת או מעות או מיני תבשיל או מיני אוכלין שנאמר ומתנות לאביונים שתי מתנות לשני עניים, ואין מדקדקין במעות פורים אלא כל הפושט ידו ליטול נותנין לו, ואין משנין מעות פורים לצדקה אחרת. מוטב לאדם להרבות במתנות אביונים מלהרבות בסעודתו ובשלוח מנות לרעיו, שאין שם שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים, שהמשמח לב האמללים האלו דומה לשכינה שנאמר להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים.

3. סדר רב עמרם גאון, סדר פורים

ובפורים אין קצבה, כל שמבקש כל אחד ואחד מישראל לתן יתן, מפני שהוא צדקה, וצדקה כל אחד ואחד לפי עין שלו הוא נותן. וזה שאמרו חכמים, אף על פי שאמרו חכמים מקדימין ליום הכניסה, קורין בו ביום ומחלקין בו ביום, לא שקלים הן, אלא צדקה בעולם, משום שנאמר ומתנות לאביונים.

4. תרגום אסתר

וּמְעָהָ דְצִדְקָתָא

5. שבלי הלקט (ענין פורים סי' רב)

מצאתי בשם רבינו שלמה זצ"ל במעות פורים אין קצבה כל מה שירצה האיש ליתן יתן מפני שהוא צדקה וצדקה כל אחד ואחד לפי עינו הטובה יתן ומנהג פשוט אצלנו לחלק מעות לעניים בפורים ומיני מאכל ומשתה.

6. ריטב"א מגילה ז א

פירשו בירושלמי (פ"א ה"ד) שכל הפושט ידו ליטול יתנו לו, לומר שנותנין לכל אדם ואין מדקדקין אם הוא עני וראוי ליתן לו, שאין נתינה זו מדין צדקה גרידתא אלא מדין שמחה שהרי אף לעשירים יש לשלוח מנות, ולפיכך נהגו ליתן מעות פורים לגוים ואפילו עשירים, שכיון שאנו נותנים לכל אדם אם לא ניתן להם יהא שם איבה, וכדתנ' (גיטין סא א) מפרנסין עניי גוים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום, ויש ג"כ בכלל אין מדקדקין בדבר שאין נותנים להם צורך סעודת פורים בדקדוק וצימצום אלא בהעדפה, וכמו ששינונו בתוספתא (שם) אין מדקדקין במגבת פורים אלא לוקחין את העגלים לרוב ושוחטין אותם ואוכלין ואם יותר ימכר ויפול לקופה של צדקה.

ומאי דקתני סיפא ואין העני רשאי ליקח מהם רצועה לסנדלו, אוקימנא (ב"מ שם) כרבי מאיר דאמר כל המעביר על דעתו של בעה"ב נקרא גזלן, וכאיך דתניא הנותן דינר לעני ליקח בו חלוק לא יקח בו טלית וכו', ולית הלכתא כוותיה בחד מהני אלא רשאי העני לעשות מהם כל צרכו, דנותן לא קפיד בהאי ומראה מקום הוא לו דאיהו לצדקה נתכוון ולעשות מצות בוראו ועני ליעביד כנפשיה, הרי זה כנותן מעות לבתו או לאחרים לקנות בו קרקע או להנשא בהם, שאין קפידא בדבר (מן הדבר) עד שיתננה בפיו, אלא תעשה מהם מה שתמצא.

7. בבא מציעא עח ב

דתניא: מגבת פורים - לפורים, מגבת העיר - לאותה העיר, ואין מדקדקין בדבר. אבל לוקחין את העגלים ושוחטין ואוכלים אותן, והמותר יפול לכיס של צדקה. רבי אליעזר אומר: מגבת פורים לפורים, ואין העני רשאי ליקח מהן רצועה לסנדלו, אלא אם כן התנה במעמד אנשי העיר, דברי רבי יעקב שאמר משום רבי מאיר. ורבן שמעון בן גמליאל מיקל. - דלמא התם נמי, דאדעתא דפורים הוא דיהיב ליה, אדעתא דמידי אחרינא - לא יהיב ליה.

8. טור או"ח סי' תרצד

אין רשאי לשנותן לצדקה אחרת ואין העני רשאי להוציאן לד"א אלא בסעודת פורים.

9. עבודה זרה יז ב

והתניא, אמר לו: מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים!

רש"י - מעות של פורים - שגביתי מבני העיר לחלק לעניים לסעודת פורים ותנן (ב"מ דף עח:): אין העני רשאי ליקח מהן רצועה לסנדלו. נתחלפו לי במעות של צדקה - וסבור הייתי שהן של צדקה וחלקתים לעניים שלא לסעודת פורים ואני פרעתי משלי [את] של פורים ל"א מעות שלי לסעודת פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וסבור הייתי שהן של צדקה וחלקתים לעניים ולא חזרתי ליפרע מארנקי של צדקה.

תוס' - מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה - פירש רש"י לשון אחר מעות של סעודת פורים וקשיא כי לא מצינו בכל התלמוד שמזכיר מעות של סעודת פורים וגם שפירש רש"י מעות של פורים שהפריש הוא לסעודת פורים שלו וחלקם ולא חזר ליפרע מארנקי של צדקה והזכירו לטובה על כך וקשה כי זה חסר מן הספר ושם המצוה שהוא ממה שלא חזר לגבות מארנקי של צדקה היה לו לומר וגם ללשון ראשון שפירש מגבת פורים וחלקתי לעניים לצדקה ואני פרעתי משלי של פורים קשה דעיקר מצוה חסר מן הספר לכך נראה לר"י לפרש הארנקי הוה ממעות של פורים והיה סבור שהוא של צדקה ונזכר שהם של מגבת פורים ואפילו הכי לא חזר בעצמו וחלקם לעניים אף על פי שידע שלא היה בארנקי של צדקה כלום מפני שלא היה רוצה לביישם מאחר שקבצם וזימנם להם ולפי זה עיקר המצוה היא בשעת חלוקה אף על פי שנזכר לא רצה לביישם וודאי מסברא חזר ופרעם משלו לכיס של פורים ולשון נתחלפו כמו (ב"ב דף יז א) אויב באיוב נתחלף לו פירוש שסבר לקחת אויב ולקח איוב וכך היה סבור שהם של צדקה ונזכר שהם של מעות פורים.

10. ב"ח אורח חיים סימן תרצד

כלומר כל אדם אפילו עני המקבל צדקה חייב לתת ממה שנתנו לו לשאר אביונים בפורים דאין דין מתנות לאביונים בפורים כדין שאר צדקה דהכשר מצות פורים כן הוא לתת מתנות לאביונים וכדין ארבע כוסות בפסח (פסחים צט ב) ואפילו משלוח מנות חייבים בו העניים אף על פי שלא יספיק להם בסעודתם לאכול לעצמם ולשלוח גם לאחרים וכדמשמע מרב חנינא בר אבין ואב"י בר אבין לפי פירוש רבינו לקמן בסימן תרצ"ה אם כן הוא הדין למתנות לאביונים בפורים אבל שאר צדקה דכל השנה אין עני המקבל הצדקה חייב בה אלא פעם אחת בשנה יתן דבר מועט לצדקה כדי לקיים מצות צדקה.

11. שיעורי ר' דוד מסכת פסחים דף סח עמוד ב

גמ' אמר רב יוסף הכל מודים בפורים דבעינן נמי לכם, מ"ט, ימי משתה ושמחה כתיב ביה. וצ"ע דמשמע דעכ"פ זה ודאי דאיכא מצות שמחה לד', ורק דקאמר דלכם נמי הוי. ולכאורה היכן מצינו בפורים עוד דין שמחה, והרי כל חיוב פורים הוא מה דתיקנו דין משתה ושמחה, דהוא סעודת פורים, ואיזה דין לד' הוי בזה. ואולי י"ל דהנה כתב הרמב"ם (פ"ב דמגילה ה"ז) מוטב לאדם להרבות במתנות לאביונים, מלהרבות בסעודתו ובמשלוח מנות לרעיו, שאין שם שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים וכו'. והמ"מ כתב ע"ז, דברי רבינו ראויין אליו, ע"כ, ולא כתב מקור לזה. ואפשר דמקור הרמב"ם הוא מהכא, דכיון דאיתא דבפורים בעינן "נמי" לכם, דמפורש דהוי יותר נמי מה דלא הוי לכם. וכנראה דסובר הרמב"ם דזהו דיני [המשלוח מנות ו]מתנות לאביונים, דזה השמחה מה דלא הוי לכם, וצ"ע בכל זה.

12. שו"ת מהר"ל סימן נו

אם אדם יוצא מצות מתנה לאביונים במה שנותן להם מעות של מעשר. מי אמרינן כיון דהמעשר בלאו הכי שייכא להם לא יצא דהא נותן להם משלהם, או דלמא עיקר תקנה כדי לשמחון, אם כן יצא לאביונים כי אינם מקפידין אם נותן להם מעשר אם לאו, רק שהם שמחים וטובת הנאה של מעשר הוא של בעלים, וכשנותן לזה העני ולא לאחר אז הוי [ליה] שמחה. תשובה ומתנות לאביונים, ענ"ד נוטה דלא נפיק במעות מעשר כיון דתקנתא דרבנן [היא] הוי דבר שבחובה, ונמצא זה פורע [חובו] ממעשרו ואין לו בו אלא טובת הנאה, ויש מרבתינו דפסקו דאינו ממון למ"ד ממון מ"מ הוי דבר שבחובה וכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין.

13. שו"ת כתב סופר אר"ח סי' קלט

ויש לעיין ולחלק דלמעין במהר"ל הי' ספיקת השואל דיש לצדד דיוצא במעות מעשר דאין במתנות לעניים משום מצות צדקה אלא לשמח העני ביום השמחה במה שיתן לו ולכן גם שאינו מחסר משלו כלום דבלא"ה צריך לתת המעשר לעניים, מ"מ אפשר שיוצא בפורים במצות נתינה כי משמח לעני שנתן לו מה שהי' יוכל ליתן לאחר, סוף כ"ס העני המקבל שמח לבו ביום טוב הוא בטוב לב ומהר"ל השיב דא"י בו גם אם ט"ה ממון מפני שכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין, וצ"ל דמהר"ל פשיטא לי' דמתנות לאביונים היא מצות צדקה ככל צדקה ובפורים מצות היום הוא ביחוד לתת ביום זה ולכן אינו יוצא בדבר שבחובה כמעות מעשר שאין נותן משלו כלום וי"ל מצות מ"מ שאני שהיא בין לעניים בין לעשירים, וכ' הר"ן מגלה כי כן דרך אוהבים ששולחי' זה לזה מסעודת שמחה, וי"ל דיוצא במשלוח מנות לעני כששולח לו עבור מתנות לאביונים ומשלוח מנות דמשמח לב העני כששולח לו מנות ומקרב לי' הנייתא וגם במעות מעשר כשקונה מיני מאכל ומשלחו לעני בפורים אפשר שיוצא בו מצות משלוח מנות וצל"ע ודינא.

14. מגן אברהם סימן תרצב ס"ק א

ויכוין בברכת שהחיינו ג"כ על משלוח מנות וסעודת פורים שהם ג"כ מצות [של"ה] ונ"ל דיכוין זה בברכת שהחיינו דיום כי זמנם ביום, ונ"ל דמי שאין לו מגילה לא יברך שהחיינו על משלוח מנות וסעודה דזהו דבר הנהוג בכל יום ובכל שבת וי"ט דהא לא תקנו כלל ברכה עליהם.

פרי מגדים א"א - ויכוין להוציא משלוח מנות ומתנות לאביונים בברכת שהחיינו, ויודיע לשליח ציבור זה, דבעי כוונה שומע ומשמיע. ומה שכתב ביום, פשוט הוא. ומיהו להר"מ [מגילה א, ג] והמחבר דביום אין מברך שהחיינו, מכיון בשהחיינו דלילה לצאת גם משלוח מנות ומתנות לאביונים אף על פי דלאו זמנה בלילה. ומה שכתב דהא לא תקנו "כלל" ברכה עליהם, היינו שאין מברכין אשר קדשנו במצותיו וצונו לשלוח מנות כו', והוא הדין מתנות כו', והוא הדין צדקה אין מברכין.